

GEOGRAFIYA FANINI O'QITISHDA ZAMONAVIY PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Toshkent davlat yuridik universiteti huzuridagi

M. S. Vosiqova nomidagi akademik litsey,

*N. Umumta'lim fanlar kafedrasi geografiya
o'qituvchisi Xolova Salomat Toirovna*

Annotatsiya: Mazkur maqolada geografiya fanini o'qitish jarayonida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan samarali foydalanishning nazariy va amaliy jihatlari yoritilgan. Bugungi ta'lim jarayonida o'quvchiga tayyor bilim berish bilan cheklanib qolmasdan, unda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarga yechim topish, geografik axborotlarni taqqoslash va amaliy faoliyatda qo'llash ko'nikmalarini shakllantirish muhim vazifalardan biridir. Shu nuqtayi nazardan geografiya darslarida interfaol metodlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, multimedia vositalari, elektron xaritalar, geografik axborot tizimlari, loyiha metodi, muammoli ta'lim, guruhli ishlash va amaliy mashg'ulotlardan foydalanish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalar geografik jarayon va hodisalarni o'quvchilarga ko'rgazmali, tushunarli hamda hayotiy misollar asosida yetkazish imkonini beradi. Maqolada geografiya fanini o'qitishda o'quvchilarning faolligini oshirish, fanga bo'lgan qiziqishini kuchaytirish, fazoviy va mantiqiy tafakkurini rivojlantirish hamda ta'lim samaradorligini oshirishga xizmat qiluvchi metodik yondashuvlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: geografiya ta'limi, zamonaviy pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, innovatsion ta'lim, raqamli texnologiyalar, geografik axborot tizimi, multimedia, elektron xarita, loyiha metodi, muammoli ta'lim, mustaqil fikrlash, kompetensiya.

Hozirgi globallashuv va axborot texnologiyalari jadal rivojlanayotgan davrda ta'lim tizimining oldiga o'quvchilarga faqat nazariy bilim berish emas, balki ularni real hayotda zarur bo'ladigan bilim, ko'nikma va kompetensiyalar bilan qurollantirish vazifasi qo'yilmoqda. Zamonaviy ta'limning asosiy maqsadlaridan biri o'quvchini ta'lim jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish, uning mustaqil izlanishi, fikrlashi, tahlil qilishi va o'z xulosalarini asoslay olishiga sharoit yaratishdan iborat. Ayniqsa, geografiya fani tabiat, jamiyat, aholi, xo'jalik, ekologiya va hududiy jarayonlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlikni o'rganuvchi fan sifatida o'quvchilarning atrof-muhitni anglashida katta ahamiyatga ega. Shu sababli geografiya darslarini faqat darslikdagi ma'lumotlarni o'qish va yodlash asosida tashkil etish bugungi o'quvchilarning ehtiyojlariga to'liq javob bermaydi. Geografiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning darsdagi faolligini oshirish, murakkab geografik tushunchalarni aniq tasavvur qilish, xaritalar bilan ishlash va olingan bilimlarni amaliy vaziyatlarda qo'llash imkoniyatini kengaytiradi.

Geografiya ta'limining o'ziga xos jihatlaridan biri shundaki, unda ko'plab jarayon va hodisalarni bevosita kuzatish, xarita orqali tasavvur qilish, statistik ma'lumotlarni tahlil qilish hamda hududlar o'rtasidagi farqlarni taqqoslash talab etiladi. Masalan, iqlim o'zgarishi, aholi zichligi, tabiiy resurslarning hududiy taqsimlanishi, migratsiya jarayonlari yoki iqtisodiy rayonlarning rivojlanishini oddiy og'zaki tushuntirishdan ko'ra xarita, diagramma, jadval, animatsiya va raqamli modellar yordamida ko'rsatish o'quvchi uchun ancha tushunarli bo'ladi. Zamonaviy tadqiqotlarda ham geografiya ta'limida interfaol metodlar, raqamli resurslar, multimedia, GIS va boshqa innovatsion vositalarning o'quvchilarning mustaqil fikrlashi hamda geografik ko'nikmalarini rivojlantirishdagi imkoniyatlari ta'kidlanadi.

Zamonaviy pedagogik texnologiya tushunchasi ta'lim jarayonini oldindan belgilangan maqsad asosida izchil va samarali tashkil etish, o'quvchining faol ishtirokini ta'minlash hamda ta'lim natijalarini aniq baholashga yo'naltirilgan metod va vositalar majmuini anglatadi. Geografiya fanida bunday texnologiyalarni qo'llash, avvalo, o'quvchining dars jarayonidagi rolini o'zgartiradi. An'anaviy yondashuvda o'qituvchi asosiy axborot manbai sifatida namoyon bo'lsa, zamonaviy ta'limda o'qituvchi o'quvchining mustaqil izlanishi, fikrlashi va xulosa chiqarishini tashkil etuvchi pedagog sifatida faoliyat olib boradi. Bunday yondashuvda o'quvchi tayyor ma'lumotni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlash, qayta ishlash va amaliy faoliyat orqali o'zlashtirish jarayonining faol subyekti hisoblanadi. Geografiya darslarida ushbu tamoyilni amalga oshirish uchun "Aqliy hujum", "Klaster", "BBB", "Insert", "Venn diagrammasi", "Muammoli vaziyat", "Blits-so'rov", "Konseptual xarita", "Loyiha" kabi metodlardan foydalanish mumkin.

Interfaol metodlarning muhim afzalligi shundaki, ular o'quvchilarni o'zaro hamkorlik qilishga, fikr almashishga va muayyan masala yuzasidan mustaqil xulosa chiqarishga undaydi. Masalan, "O'zbekistonning tabiiy resurslari" mavzusini o'rganishda sinfni kichik guruhlariga ajratib, har bir guruhga muayyan tabiiy resurs turini tahlil qilish topshirig'i berilishi mumkin. Bir guruh suv resurslarini, ikkinchi guruh mineral resurslarni, uchinchi guruh yer resurslarini, to'rtinchi guruh esa biologik resurslarni o'rganib, ularning hududiy tarqalishi, iqtisodiy ahamiyati va ulardan oqilona foydalanish masalalari yuzasidan taqdimot tayyorlaydi. Bunday jarayonda o'quvchi nafaqat geografik bilimlarni egallaydi, balki axborotni izlash, saralash, tahlil qilish, guruh bilan ishlash, o'z fikrini asoslash va uni boshqalarga yetkazish ko'nikmalarini ham rivojlantiradi.

Geografiya fanining xarita bilan chambarchas bog'liqligi zamonaviy raqamli kartografik vositalardan foydalanishni alohida ahamiyatli qiladi. Elektron xaritalar va geografik axborot tizimlari o'quvchilarga hududiy

ma'lumotlarni ko'rish, taqqoslash, tahlil qilish va muayyan xulosalarga kelish imkonini beradi. Zamonaviy geografiya ta'limida GIS, raqamli kartografiya va interaktiv xaritalardan foydalanish geografik ma'lumotlarni vizual va amaliy tarzda o'zlashtirishga yordam beruvchi muhim yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Masalan, o'quvchilarga O'zbekiston hududida aholi zichligining taqsimlanishini xarita asosida tahlil qilish topshirig'i berilsa, ular nafaqat raqamlarni o'rganadi, balki aholi joylashuviga ta'sir qiluvchi tabiiy, iqtisodiy va ijtimoiy omillarni ham aniqlashga harakat qiladi. Bu esa geografik tafakkurning shakllanishiga xizmat qiladi. Muammoli ta'lim texnologiyasi ham geografiya darslarida samarali qo'llanishi mumkin. O'qituvchi o'quvchilarga tayyor xulosani berish o'rniga muayyan muammoli savolni ilgari suradi va uning yechimini o'quvchilarning o'zlari izlashiga imkon yaratadi. Masalan, "Nima sababdan ayrim hududlarda aholi zich, boshqa hududlarda esa siyrak joylashgan?", "Iqlim o'zgarishi qishloq xo'jaligiga qanday ta'sir ko'rsatishi mumkin?", "Nima uchun ayrim davlatlar tabiiy resurslarga boy bo'lsa-da, iqtisodiy jihatdan yuqori rivojlangan emas?" kabi savollar o'quvchilarni sabab va oqibatlarni izlashga undaydi. Bunday topshiriqlar o'quvchining tanqidiy fikrlashi, mantiqiy tahlil qilishi va o'z nuqtayi nazarini dalillar asosida himoya qilish qobiliyatini rivojlantiradi.

Loyiha asosida o'qitish geografiya fanining amaliy xususiyatiga juda mos keladi. O'quvchilar kichik guruhlarda yoki yakka tartibda muayyan geografik mavzu bo'yicha loyiha ishlab chiqishlari mumkin. Masalan, "Hududimizning ekologik muammolari", "Mahallamizdagi suv resurslaridan foydalanish", "Iqlim o'zgarishining hududimizga ta'siri", "O'zbekistonning turistik salohiyati" kabi loyihalar o'quvchilarning real hayot bilan bog'liq masalalarni o'rganishiga imkon beradi. Loyiha davomida ular ma'lumot to'playdi, kuzatuv olib boradi, xarita va diagrammalar yaratadi, o'z fikrlarini umumlashtiradi hamda yakuniy natijani taqdim etadi. Shu tariqa geografiya fani faqat nazariy bilimlar majmui emas, balki hayotiy muammolarni anglash va ularni tahlil qilish

vositasiga aylanadi. Zamonaviy geografiya darslarida amaliy mashg'ulotlarga ham alohida e'tibor qaratish lozim. Geografik bilimning mustahkam bo'lishi ko'p jihatdan o'quvchining uni amaliy faoliyatda qo'llay olishiga bog'liq. Xarita bilan ishlash, masofani aniqlash, masshtabdan foydalanish, koordinatalarni topish, diagramma va statistik jadvallarni tahlil qilish, tabiiy obyektlarni kuzatish kabi topshiriqlar o'quvchilarning nazariy bilimlarini amaliy ko'nikmaga aylantiradi. Shu bilan birga, mahalliy hudud bo'yicha kuzatuv va kichik tadqiqotlar tashkil etish o'quvchining o'z yashash hududiga bo'lgan qiziqishini oshiradi.

Geografiya darslarida gamifikatsiya, ya'ni o'yin elementlaridan foydalanish ham o'quvchilarning faolligini oshirishi mumkin. Xarita bo'yicha musobaqalar, geografik viktorinalar, "Davlatni top", "Poytaxtni aniqlang", "Xaritada ko'rsating", "Geografik domino" kabi didaktik o'yinlar mavzuni takrorlash va mustahkamlash bosqichida samarali natija beradi. Biroq o'yin darsning asosiy maqsadiga aylantirilmasligi kerak. U o'quv maqsadiga xizmat qilgan taqdirdagina pedagogik qiymatga ega bo'ladi. Demak, zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda tashqi ko'rinishdan ko'ra mazmun va natijaga e'tibor berish muhimdir. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarning yana bir muhim jihat — o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish imkoniyatidir. Bir sinfdagi barcha o'quvchilarning bilim darajasi, qiziqishi, fikrlash tezligi va mavzuni o'zlashtirish imkoniyati bir xil bo'lmaydi. Shu sababli topshiriqlarni murakkablik darajasiga ko'ra tabaqalashtirish maqsadga muvofiq. Kuchli o'quvchilarga tahliliy va ijodiy topshiriqlar, qo'shimcha manbalar bilan ishlash, xarita va statistik ma'lumotlarni solishtirish vazifalari berilsa, mavzuni o'zlashtirishda qiynalayotgan o'quvchilarga asosiy tushunchalarni mustahkamlashga qaratilgan sodda va bosqichma-bosqich topshiriqlar berilishi mumkin. Bu yondashuv ta'lim jarayonida har bir o'quvchining imkoniyatidan samarali foydalanishga yordam beradi.

Baholash jarayonini ham zamonaviy pedagogik yondashuvlar asosida tashkil etish geografiya ta'limining samaradorligini oshiradi. Faqat yakuniy natijani emas, balki o'quvchining darsdagi faolligi, mustaqil izlanishi, guruh bilan ishlashi, muammoni hal qilishga qo'shgan hissasi va o'z fikrini asoslay olish qobiliyatini ham baholash zarur. Formativ baholash, o'z-o'zini baholash va o'zaro baholash usullaridan foydalanish o'quvchining o'z bilimiga nisbatan mas'uliyatini oshiradi. Masalan, dars yakunida o'quvchiga "Bugun nimani o'rgandim?", "Qaysi masala men uchun murakkab bo'ldi?", "Qaysi topshiriqni mustaqil bajara oldim?" kabi savollar berilishi uning o'z faoliyatini tahlil qilishiga imkon beradi. Geografiya fanini boshqa fanlar bilan integratsiyalash ham zamonaviy ta'limning muhim yo'nalishlaridan biridir. Geografiyani tarix, biologiya, iqtisodiyot, ekologiya, matematika va informatika fanlari bilan bog'lab o'qitish o'quvchilarda hodisalarga kompleks yondashuvni shakllantiradi. Masalan, iqlim o'zgarishi mavzusida geografik ma'lumotlar bilan bir qatorda biologik xilma-xillik, iqtisodiy zarar va matematik statistik ma'lumotlarni tahlil qilish mumkin. Bunday integratsiya geografik bilimlarning hayotiy ahamiyatini yanada oshiradi. Zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda ayrim muammolarga ham e'tibor qaratish lozim. Texnik vositalarning mavjudligi avtomatik ravishda yuqori ta'lim natijasini kafolatlamaydi. O'qituvchi texnologiyani dars maqsadiga mos tanlashi, raqamli manbalardagi ma'lumotlarning ishonchliligini tekshirishi va o'quvchini tayyor internet ma'lumotlarini ko'chirib olishga emas, balki ularni tahlil qilishga o'rgatishi kerak. Demak, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning haqiqiy samarasi texnik vositaning o'zida emas, balki undan pedagogik jihatdan oqilona foydalanishda namoyon bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, geografiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish ta'lim jarayonining mazmuni va sifatini

takomillashtirishning muhim omillaridan biridir. Interfaol metodlar, raqamli ta'lim resurslari, multimedia, elektron xaritalar, GIS texnologiyalari, loyiha va muammoli ta'lim usullari o'quvchilarni dars jarayonining faol ishtirokchisiga aylantirish imkonini beradi. Bunday yondashuv orqali o'quvchilarda geografik bilimlar bilan bir qatorda mustaqil fikrlash, tahlil qilish, muammoli vaziyatlarni hal etish, axborot bilan ishlash, jamoada faoliyat yuritish va o'z fikrini asoslash kabi muhim kompetensiyalar shakllanadi. Zamonaviy geografiya ta'limida interfaol metodlar va raqamli texnologiyalarning uyg'unligi ayniqsa muhim bo'lib, ilmiy-metodik manbalarda ham GIS, multimedia, loyiha va interaktiv yondashuvlarning geografik ta'lim imkoniyatlarini kengaytirishi qayd etilgan. O'qituvchi zamonaviy texnologiyalardan foydalanishda ularning tashqi ko'rinishi yoki yangiligiga emas, balki o'quv maqsadiga muvofiqligi va kutilayotgan ta'lim natijasiga e'tibor qaratishi zarur. Har bir texnologiya o'quvchining bilimini chuqurlashtirish, amaliy ko'nikmasini rivojlantirish yoki mustaqil fikrlashini kuchaytirishga xizmat qilishi kerak. Ayniqsa, geografiya fanining xarita, statistik ma'lumotlar, tabiiy va ijtimoiy jarayonlar bilan bog'liqligi zamonaviy raqamli vositalardan foydalanish uchun keng imkoniyat yaratadi. To'g'ri tashkil etilgan innovatsion ta'lim muhiti o'quvchilarning geografiya faniga qiziqishini oshiribgina qolmay, ularni atrof-muhitga mas'uliyatli munosabatda bo'lishga, hududiy jarayonlarni tushunishga va zamonaviy dunyoda mustaqil fikrlaydigan, bilimli hamda faol shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun. — Toshkent, 2020.
2. Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning nazariy va amaliy asoslari. — Toshkent: Fan, 2006.

3. Ishmuhamedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. Ta'limda innovatsion texnologiyalar. — Toshkent: Iste'dod, 2008.
4. Saidahmedov N. Yangi pedagogik texnologiyalar. — Toshkent: Moliya, 2003.
5. Olimova A. Geografiyani o'qitishda kartografik metodni qo'llashning zamonaviy yondashuvlari va asosiy tamoyillari. O'zMU Xabarлари, 2024.
6. Xo'shboqova M. G. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida geografiya fanini o'qitishda innovatsion texnologiyalar va metodlardan foydalanish. 2025.
7. Xalimova Z. Geografiya ta'limi metodlari. Journal of Science-Innovative Research in Uzbekistan, 2024.
8. Toshimova Z. Q. Geografiya fanini o'qitishda zamonaviy va innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish. Fan va Jamiyat, 2026.
9. Urinova N. S. Methods for Integrating Modular and Digital Technologies in Geography Education. Mental Enlightenment Scientific-Methodological Journal, 2025.